

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בהר-בחקתי, תשס"ז
מספר 703

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

התוכחה באספקלריה החסידית

פרשיות התוכחה הן הקללות שאמר משה רבנו בדרך מוסר ואזהרה לבני ישראל.¹ קללות אלו נשנו פעמיים בתורה: בפרשת בחקתי (ויק' כו: יד-מו) ובפרשת כי תבא (דב' כח: טו-טז).

במשנה פסוקי התוכחה מכונים "קללות", ונהגו לקרוא אותם בתעניות ציבור, כלשון המשנה (מגילה ג, ו): "בתעניות ברכות וקללות", ובעוד זמנים קבועים, כדברי הברייתא (מגילה לא ע"ב): "תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר: עזרא תיקן להן לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת, ושבתורה קודם ראש השנה", כדי "שתכלה שנה וקללותיה".² גם בירושלמי הם מכונים: "קללות שבתורת כהנים וקללות שבמשנה תורה",³ אבל במדרש הם מכונים תוכחות ולא קללות, ובלשונו: "דלית אינון קללות, תוכחת אינון".⁴

יש וקריאת התוכחה מעצם תוכנה הטילה אימה ופחד על הקהל, בעיקר על מי שנקרא לעלות לתורה לפרשה זו.⁵ ואולם בכמה מחצרות החסידים ראו בתוכחות קללות הטומנות בחובן ברכות גדולות. נראה שתפיסה זו נלמדה מהזוהר הסבור שכל התוכחות הן ברכות אף שלמראית עין הן נראות כקללות. וזה תרגומו:⁶

בא אליהו ואמר: קום רבי שמעון, התעורר משנתך. אשרי חלקך, שהקב"ה רוצה בכבודך. כל ההבטחות והנחמות של ישראל כתובות באלו הקללות. צא וראה, מלך שאהב את בנו אע"פ שקיללו והכהו, אהבת מעיו עליו. כך הקב"ה אע"פ שקילל, דבריו הם באהבה. בגלוי הן נראות קללות והן טובות גדולות מפני שאלו הקללות היו באהבה.⁷

על פי דברים אלו כתב האדמו"ר רבי שמואל מסאכטשאב:⁸

בענין ברכות וקללות איתא בספרים וכן משמע בזוהר הקדוש ובזוהר חדש דבפנימיותן כולן ברכות נינהו, ורבות הברכות הצפונות בקללות יותר מן הברכות הנגלות... ונראה דכמו בריאת העולם שבחיצוניות הוא עולם גשמי ונכללת בתוכו פנימיות... והנה פנימיות העולם כולו טוב, ורק בחיצוניות

¹ ראו בהרחבה במאמרי: "השתלשלות מנהגי קריאת התורה בפרשות התוכחה", **כנישתא** 2 (תשס"ג), עמ' לא-סה. מגילה, שם. עצרת נחשבת כר"ה בהיותה יום דין, כדברי הבבלי שם: "עצרת נמי ראש השנה היא, דתנן: ובעצרת על פירות האילן".

² ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז, עד ע"ב.

³ קהלת רבה, וילנא תרל"ח, פרשה ח.

⁴ "ווענדראווסקי (מנהגי בית יעקב, ניו יורק תרס"ז, סי' רמב עמ' קח) מעיד ש"רבים יראים לעלות לתורה בפרשיות התוכחה פן ח"ו תדבק בהם הרעה אשר הקורא מוציא משפתיו".

⁵ **זוהר חדש**, יט, ירושלים תשנ"ה, פ' כי תבא עמ' ג ס"ק ט, י.

⁶ על פי רעיון זה עולה יפה הסיפור במועד קטן ט ע"ב. שם מסופר שר' אלעזר נשלח ע"י אביו רשב"י לקבל ברכה מרבי יונתן בן עסמי ורבי יהודה בן גרים. בברכתם אמרו לו: "יהי רצון שתזרע ולא תקצור תכניס ולא תוציא, תוציא ולא תכניס". כשבא לאביו ואמר לו "לא די שלא בירכו אותי אלא אף ציערו אותי בדברים רעים", אמר לו אביו: "הנך כולהו ברכתא נינהו". כלומר כל אלה ברכות הן, וזה פירושו: תזרע ולא תקצור כוונתם שתוליד בנים ולא ימותו. תכניס ולא תוציא כוונתם שתכניס כלות לבניך ולא ימותו בניך ואז יצאו הכלות ממך, וכן על זה הדרך.

⁷ **שם משמואל**, ירושלים תשי"ז, ויקרא עמ' שסו-שסז.

העולמות יש מציאות הרע... וידוע דכל דבר שהוא בהסתר והעלם יש בו מעלה יתירה, וע"כ הברכות העטופות בלבוש הקללות הן עוד יותר גבוהות... ובוזה יש ליתן טעם למה תיקן עזרא להיות קורין ברכות וקללות בשבתות קודם שבועות ור"ה משום תכלה שנה וקללותיה... כי ידוע דבקריאת הפרשה מתעורר הענין והנה מתעוררין גם הקללות ובשבת נוטלין ישראל הפנימיות שבהן שהן ברכות מאליפות וחלקי החיצוניות שהן קללות בטלין מאליהן ותכלה שנה וקללותיה... ועי"ז מכינין עצמן לקראת החג.

אם כן, גדולי החסידות הפכו את הקללה לברכה. מסופר שר' נחום מטשרנוביל שהיה איש ידוע חולי ולקה בכל מיני מיחושים, היה בימי עלומיו אצל הבעל שם טוב בשבת שבה קראו את התוכחה. כשנקרא לעלות לתורה דווקא בפסוקי התוכחה, חלשה דעתו מעט. אך כשהחל הבעל שם טוב לקרוא בתורה, הרגיש רבי נחום שעם קריאת כל פסוק של התוכחה מסתלקים והולכים מכאוביו, אבר אחר אבר, וכשתמה קריאת הפרשה, נרפא כל גופו.⁹

בהקדמה לספר **מאמר מרדכי**¹⁰ כתב בנו של המחבר שפעם אחת היה אביו בלובלין בשבת פרשת בקקותי ושמע מהרב הקדוש מלובלין שבשבת זו טוב לשבות אצל הקדוש מקודניץ,¹¹ כי הוא עושה מדברי התוכחה ברכות. כאשר שמע בעל **מאמר מרדכי** את הדברים הללו, שינס מותניו והלך ברגל כדי להגיע לשבת לקודניץ. בשעת הקריאה עמד מול פניו של המגיד בקוראו בספר התורה, וכאשר החל לקרוא את התוכחה, הרים קול, והקול הלך וחזק מאוד, וכאשר הגיע לפסוק "ונתתי את עריכם תרבה וְהַשְׁמוֹתִי אֶת מַקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אֲרִיחַ בְּרִיחַ נִיחַחְכֶם" (כו:לא), אמר בזה הלשון: "אבינו שבשמים, מי ייתן ונזכה להיות בשעה הזו".

המגיד מקודניץ לא פירש את דבריו. נראה לי שלדעתו הברכה הטמונה בפסוק זה היא ברוח דברי האדמו"ר מסאסוב:¹²

'והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה' (כו:לג) שלא יבואו הגויים ויתשבו בארצכם וימנעו מכם לחזור, אלא תהא עומדת שממה ומחכה לכם כאשר תשובו ממעשיכם הרעים. ובאמת אנו רואים בעינינו שבמשך אלפיים שנה כשעברה ארץ ישראל מגוי אל גוי וממלכה לממלכה, לא עלתה לאף עם אחד לישב אותה ולשמור עליה את קיומו. הארץ שמרה על שממונה ומחכה לבניה גואליה עד ביאת עת קץ בב"א.

כמו כן כששמע המגיד מקודניץ את קריאת התוכחה בבית המדרש והגיעו לאוזניו דברי הכתוב "והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד" (דב' כח:כו), שאג בקול גדול. אחרי כן, בשעת הסעודה, אמר:¹³

התפילות שאינן נאמרות בדחילו ורחימו נקראות נבלה. אבל השומע תפילת כל פה מרחם על בריותיו. הוא נותן בלב האדם התעוררות דלעילא שיוכל להתפלל פעם אחת בכוונת הנפש, ואז נעשית תפילתו עצומה והיא בולעת את כל התפילות הנבלות ועפה כמו הצפור אל ארובות השמים. השקפה זו שבקללות צפונות ברכות גדולות גרמה שבמקומות מסוימים היו מתחרים זה בזה כדי לקנות עלייה זו. ומסר לנו הרב עובדיה הדאיה:¹⁴

ושמעתי שישנם מקומות שמתחרים אחד עם השני לקנותם, והזוכה בהם עושה סעודה גדולה לכל הקהל שבבית הכנסת.¹⁵ וישנם מקומות שיש חזקה למי שהחזיק לעלות בהם ואין רשות לאחר לקחת לו חזקתו זאת. והנה ברור שכל שמחזיק אותם לברכות, הנה שכרו אתו להתקיים בו כל הברכות הכמוסים בהם. וההיפך למי שמחזיק אותם לקללות ח"ו, הרי הוא מביא על עצמו אותם הקללות בבחינת אל יפתח אדם פיו לשטן,¹⁶ ועי"ז אמרו בהדי כבשי דרחמנא למה לך...¹⁷ ולהשומעים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב.

⁹ מ' בובר, **אור הגנוז**, תל אביב תש"ז, עמ' 71.

¹⁰ ר' מרדכי מדראהאביטש הנקרא כפי כל הרב מרדכי לעטניר, למברג 1877.

¹¹ ר' ישראל, המגיד מקודניץ, 1736-1813.

¹² יוסף דוד רובין, **עצי לבנון**, ב, ניו יורק תרצ"ט, עמ' קמו. דברים כאלה כבר כתב הרמב"ן בפירושו לויק' כו:טז: "מה שאמר בכאן (בפס' לב) 'ושממו עליה אויביכם', היא בשורה טובה ... שאין ארצנו מקבלת את אויבינו ... כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת ... והיא חרבה כמוה, כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם" (מהדורת שעוועל, ירושלים תש"ך, עמ' קצ).

¹³ **אור הגנוז**, שם, עמ' 285-286.

¹⁴ שו"ת **ישכיל עבדי** ח, או"ח טז:ז.

¹⁵ תודתי לידידי ד"ר שלמה אלקיים, שסיפר לי שבמרסיי, בבית הכנסת סנט ז'וסט (שבו נוהגים כמנהג יהודי אלג'יר) עולה נשיא בית הכנסת לתוכחה, ועד הגיעו לתיבה הוא מתקבל בשירה נלהבת. בתום הקריאה הנשיא מברך את קהל המתפללים וחוזר למקומו רק לאחר שהוא מתחבק ומתנשק עם כולם. גם בשובו למקומו הוא מלווה בשירה. לאחר התפילה הנשיא עורך קידושא רבה לכל המתפללים, כקידוש שעורכים חתני תורה ובראשית.

¹⁶ ברכות יט ע"א.

¹⁷ שם, י ע"א.

אכן הדבר מתבטא גם בספרות המתארת ימים עברו בירושלים:¹⁸ לא הכל נתייראו לעלות לתורה בפסוק זה של הקללות. סיפרו על הסוחר חזקיה טאג'יר שדוקא העליה לתורה במקום זה הביאה לו הצלחה במסחרו. כדי להוציא מלב המון העם את האמונה כי עליה זו ממיטה... אסון, היה הראשון לציון, הרב יעקב מאיר¹⁹ עולה בעצמו לתורה בקטע זה של הפרשה.

הרב ד"ר חיים טלבי
המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹⁸ י' יהושע, **ילדות בירושלים הישנה**, ירושלים 1965, עמ' 153.
¹⁹ נבחר לרב הראשי הספרדי הראשון לארץ ישראל בשנת תרס"ב.